

5. Платон. Держава / пер. з д.гр. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с.
6. Проблема общих мест в древнеславянских литературах (на материале агиографии) / Е. Конявская. Ruthenica, 2004. Т. 3. С. 80–92.
7. Труды Отдела древнерусской литературы / отв. ред. Н.А. Казакова. Москва : Изд-во АН СССР, 1961. Т. 17. 699 с.
8. Сліпушко О.М. Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Києворуської держави (XI – перша половина XIII ст.) : монографія. Київ : Аконт, 2009. 415 с.
9. Українська література X–XIII століття. *Ізборник*: вебсайт. URL: <http://litopys.org.ua> (дата звернення: 02.04.2021).

УДК 821.161.2'05-21.09Українка:27-23

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.52>

ДІАЛОГ ІЗ КНИГОЮ КНИГ У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ОДЕРЖИМА»

DIALOGUE WITH THE BOOK OF BOOKS IN LESYA UKRAINKA'S DRAMATIC POEM "OBSESSED"

Жванія Л.В.,

orcid.org/0000-0003-1864-2119

кандидат філологічних наук,

докторант

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена дослідженню смислових пластів драматичної поеми Лесі Українки «Одержима», які розкриваються внаслідок співвіднесеності твору з біблійним текстом. Розглядаються особливості інтерпретації Євангельських образів і мотивів. Особлива увага приділяється художній репрезентації образу Христа. Зазначається, що в інтерпретації цього образу авторка не виходить за межі християнського канону. Месія у драматичній поемі суворий і справедливий суддя, як і належить Божому «помазаннику» – царю. Вказується, що основний акцент авторка робить на тому, як образ Месії переломлюється крізь бачення головної героїні твору. В очах Міріам Месія постає насамперед людиною, а не Богом. Звідси її спроби вмістити його Божественну сутність у межі суто людських ціннісних координат на кшталт щастя – нещастя. Вона сприймає Месію як «сина людського», адже піднятися до розуміння суті спокутної місії Христа, його проповіді любові і всепрощення дано не всім.

Зазначається, що самотність і страждання виявляються фундаментальними модусами існування головних героїв драми Лесі Українки.

Обґрунтовується припущення, що Міріам – тип нерозкаяної грішниці, яка повторює на своєму, людському рівні шлях Христа. Це є свого роду пародією, яка покликана підкреслити головну ідею: для недосконалої людської свідомості важко досягнути той ідеал любові, який втілено в образі Христа.

Особливості трансформації Новозавітних образів і сюжетів у творі співвідносяться зі світоглядною позицією його авторки. Зазначено, що звернення Лесі Українки в драматичній поемі «Одержима» до біблійного тексту постає вираженням її духовних і творчих шукань. Переосмислюючи Євангельський сюжет у руслі екзистенціальної філософії, авторка намагається знайти відповіді на «вічні» питання про сутність свободи, любові і ненависті, про сенс людської і Божественної жертвності.

Ключові слова: драматична поема, Леся Українка, одержимість, Біблія, Євангеліє, образ Христа.

The article is devoted to the study of the semantic layers of the dramatic poem "Obsessed" by Lesya Ukrainka, which are revealed due to the correlation of the work with the biblical text. The features of the interpretation of the Gospel images and motives are considered. Particular attention is paid to the artistic representation of the image of Christ. It is noted that in the interpretation of this image the author does not go beyond the Christian canon. The Messiah in the dramatic poem is a stern and just judge, as befits God's "anointed one", the king. It is indicated that the author makes the main emphasis on how the image of the Messiah is refracted through the vision of the main character of the work. In Miriam's eyes, the Messiah appears primarily as a man, not as God. Hence her attempts to place his Divine essence within the limits of purely human value coordinates such as happiness - unhappiness. She perceives the Messiah as the "son of man", for not everyone is able to rise to an understanding of the essence of Christ's redemptive mission, his preaching of love and forgiveness. The assumption is substantiated that Miriam is a type of unrepentant sinner who repeats the path of Christ on her human level. This is a kind of parody, which is designed to emphasize the main idea: it is difficult for the imperfect human consciousness to comprehend the ideal of love, which is embodied in the image of Christ.

The features of the transformation of New Testament images and plots in the work correlate with the ideological position of its author. It is noted that Lesya Ukrainka's appeal in the dramatic poem "Obsessed" to the biblical text is an expression of her spiritual and creative pursuits. Rethinking the Gospel story in line with existential philosophy, the author tries to find answers to "eternal" questions about the essence of freedom, love and hate, about the meaning of human and Divine sacrifice.

Key words: dramatic poem, Lesya Ukrainka, obsession, Bible, Gospel, image of Christ.

Драматична поема «Одержима» була написана на зламі епох, на початку ХХ століття. У час кардинальних змін світоглядної парадигми, пов'язаних з процесами секуляризації, які можна визначити як автономізацію всіх сфер людської практики (політики, науки, економіки, освіти, етики, мистецтва) від релігії. Філософською підставою таких змін стали, з одного боку, теорії раціоналізму і матеріалізму, які по-новому переосмислювались у філософії Л. Фейєрбаха і К. Маркса, а з іншого – ірраціоналізм А. Шопенгауера, нігілізм Ф. Ніцше, психоаналіз З. Фрейда і К. Юнга.

Із витісненням релігії із суспільного життя її роль у формуванні світогляду переходить до філософії, науки, літератури. Як наслідок, Біблія сприймається переважно не як сакральний текст, а як історична й літературна пам'ятка, джерело міфічних сюжетів, мотивів.

Особливості світоглядно-філософських орієнтирів епохи модерну, безумовно, вплинули на світовідчуття Лесі Українки і на спосіб літературної трансформації євангельського сюжету в її драматичній поемі. Однак основна причина звернення до Біблії в період, що став переломним не тільки в історії, але і в біографії письменниці, пов'язана, на наш погляд, зі спробою авторки знайти відповіді на фундаментальні питання людського буття. Адже сакральний текст Книги Книг містить у собі ту глибину етичного сенсу, розуміння сутності якого здатне відкривати людині шлях до істини.

Дослідженню драматичної поеми Лесі Українки «Одержима» присвячено чимало робіт, у кожній з яких семантичні аспекти твору інтерпретуються виходячи з різних методологічних підходів. Зокрема, В. Агеєва [1] розглядає зазначену драматичну поему в руслі феміністської критики, Н. Зборовська [9] використовує методи психоаналізу, для О. Забужко [8] пріоритетним виявляється інструментарій постколоніальної критики, а також аналіз твору в культурно-історичному аспекті; Т. Гундорова, Я. Поліщук, О. Кузьма, Л. Скупейко [7; 14; 10; 15] у своїх варіантах інтерпретації «Одержимої» звертаються до ідей філософії екзистенціалізму; І. Бетко, Н. Банацька [4; 2] акцентують на морально-ціннісних аспектах авторського переосмислення Новозавітної історії. Усі зазначені підходи по-своєму продук-

тивні, оскільки дозволяють відкривати нові смислові пласти твору. Однак, незважаючи на те, що сюжет, час і місце дії драми прямо відсилають до сакрального тексту Писання, потенційні можливості інтерпретації, заснованої на аналізі діалогічної взаємодії тексту драми з Біблією, залишилися поза увагою дослідників. Отже, мета цієї роботи – через співвіднесеність з біблійним текстом досягнути глибинну суть тих смислових пластів твору, які розкриваються внаслідок авторського переосмислення Євангельських образів і мотивів.

Звернення Лесі Українки до найбільш трагічного моменту новозавітної історії, пов'язаного з феноменом Христової жертви, постає, на нашу думку, наслідком пережитого особистого досвіду страждання письменниці. Адже це досвід, який дозволяє людині наблизитися до тих глибин духовного сприйняття світу і себе у ньому, які за звичайних обставин залишаються недоступними для свідомості. Людина, збагачена таким досвідом, здатна відкидати все поверхнєве, минуше, прагнучи досягнути справжню сутність буття. Глибинний катарсичний ефект страждання має властивість проявлятися у ситуаціях на межі буття і смерті. Саме такий екзистенційний досвід довелося пережити авторці «Одержимої». Про це йдеться в її листі до І. Франка: «... я її в таку ніч писала, після якої, мабуть, буду довго жити, коли вже тоді жива залишилася. І навіть писала, що не перетравивши туги, а в самому її апогею. Якби мене хто спитав, як я з того всього жива вийшла, то я б теж могла відповісти: *J'en ai fait un drame*» [13, с. 183].

Як відомо з біографії письменниці, Леся Українка два місяці доглядала за смертельно хворим другом і коханим – Сергієм Мержинським, який помирав у неї руках. Можна тільки уявити той біль, який довелося їй пережити, усвідомлюючи власне безсилля перед невідворотністю смерті, не маючи можливості допомогти, врятувати кохану людину. Леся Українка не просто перебувала біля ліжка вмираючого друга, вона пройшла з ним усю дорогу до смерті. Цей досвід призвів до змін у її внутрішньому світі. Адже, як зазначив В. Франкл, «... страждання викликає плідну ... духовну напругу, що здатна кардинально перетворювати» [17, с. 223].

Слід зазначити, що до «Одержимої» рецепція Біблії у творах Лесі Українки мала інший характер. Текст Писання сприймався поетесою переважно лише як джерело вічних образів, сюжетів, мотивів, які вона переосмислювала у низці ліричних творів, що увійшли до збірки «На крилах пісень», «Думи і мрії», у поемах «Самсон» та «Грішниця». На нашу думку, звернення в «Одержимій» до Євангельського сюжету – це прояв прагнення авторки знайти відповіді на вічні «прокляті» питання сенсу життя і смерті. Звідси і виразні богоборчі мотиви, і полеміка з Книгою Книг. Однак для того щоб наблизитися до розуміння цього твору, необхідно декодувати ті його смисли, які не лежать на поверхні, і які не можуть бути прочитані і витлумачені без тих ключів, які знаходимо в тексті Біблії. Подібне «декодування», на нашу думку, варто почати з назви драматичної поеми. Адже, як стверджував Умберто Еко, назва – «ключ до інтерпретації» [19, с. 428].

Одержимість у біблійному розумінні – стан, в якому людина підпорядкована одному або декільком інфернальним сутностям: духам, демонам, дияволу. Біблійна енциклопедія Брокгауза пропонує таке визначення одержимості: «вселення бісів у людей і повне підпорядкування ними думок, почуттів і волі цих людей» [5] і подає приклад з Євангелія від Луки: «Сатана ж увійшов у Юду, званого Іскаріот, одного з Дванадцятьох, і він пішов, і почав умовлятися з первосвящениками та начальниками, як він видасть Його. Ті ж зраділи, і погодилися дати йому срібняків» (від Луки 22:3-5).

Темні сили, що входять у жертву, призводять до низки негативних змін у її фізичному і духовному стані: «Біс заволодіває людиною з метою порушити зв'язок одержимої з Богом і підштовхнути її до поганих вчинків; спокусити людину до невіри; осквернити її душу» [5].

У Біблії знаходимо багато прикладів зцілення одержимих Христом і апостолами, ось деякі з них (в українському перекладі Біблії слово «одержимий» перекладено як «біснуватий» або ж за допомогою виразу «мати духа»): «А чутка про Нього пішла по всій Сирії. І водили до Нього недужих усіх, хто терпів на різні хвороби та муки, і біснуватих, і сновид, і розслаблених, і Він їх уздоровляв» (від Матвія 4:24), «Коли ж ті виходили, то ось привели до Нього чоловіка німого, що був біснуватий. І як демон був вигнаний, німий заговорив» (від Матвія 9:32-33), «І закликав Він дванадцятьох Своїх учнів, і владу їм дав над нечистими духами, щоб їх виганяли вони, і щоб уздоровляли всіляку недугу та неміч всіляку» (Матв. 10:1).

В одержимих, зцілених Христом, наявні такі прояви стану перебування під владою духів, як надприродна сила, епілептичні напади, агресивна поведінка, що призводить до тілесних пошкоджень і загрози життю: «І як вийшов Він із човна, то зараз Його перестрів чоловік із могильних печер, що мав духа нечистого. Він мешкання мав у гробах, і ніхто й ланцюгами зв'язати не міг його, бо часто кайданами та ланцюгами в'язали його, але він розривав ланцюги та кайдани торощив, і ніхто не міг угамувати його. І він повсякчас перебував день і ніч у гробах та в горах, і кричав, і бився об каміння. А коли він Ісуса побачив здалека, то прибіг, і вклонився Йому, і закричав гучним голосом, кажучи: Що до мене Тобі, Ісусе, Сину Бога Всевишнього? Богом Тебе заклинаю, не муч Ти мене! Бо сказав Він йому: Вийди, душе нечистий, із людини!» (Марка 5:2-8); «І як вони до народу прийшли, то до Нього один чоловік приступив, і навколішки впав перед Ним, і сказав: Господи, змилуйсь над сином моїм, що біснується у новомісяччі, і мучиться тяжко, бо почасти падає він ув огонь, і почасти в воду... Потому Ісус погрозив йому, і демон вийшов із нього. І видужав хлопець тієї години!» (Матв 17:14-15,18). Серед характерних ознак одержимості називають також апатію «і сумний, безрадісний стан душі» [11, с. 124].

У героїні Лесі Українки немає явних, фізичних ознак одержимості, проте її пригнічений душевний стан, про який йдеться на початку драматичної поеми, може сприйматись як свідчення перебування під владою духу: «Міріам, «одержима духом», в глибокій тузі блукає поміж камінням понад берегом, далі зіходить на шпиль скелі і дивиться не на берег, а в глибину пустелі, вона бачить там когось удаліні» [12, с. 123]. Міріам усвідомлює свою одержимість: «Чого ж се я слідом за ним блукаю? / Чого? Сама не знаю. Певне, дух / мене сюди завів на певну згубу» [12, с. 124]. Однак вона не просить Месію про зцілення:

*Яка була юрба
за ним, як він ходив по Галілеї.
І кождий встиг торкнутися хоч одержу,
хоч край плаща Месії, тільки я
торкнутися не посміла, бо нічого
просить не мала в нього: ні здоров'я,
ні страви на безхліб'ї. Я не знаю,
чого я йшла з юрбою... [12, с. 124].*

Алюзія до Євангелія використана авторкою з метою протиставлення Міріам усім тим людям, які зверталися до Христа з проханнями, – тим, кого він зцілював: «І куди тільки Він прибував до сіл, чи до міст, чи до осель, клали недужих на

майданах, і благали Його, щоб могли доторкнутись хоч краю одежі Його. І хто тільки до Нього доторкувався, той був уздоровлений!» (Марка 6:56); нагодував: «І, звелівши натовпові посідати на траві, Він узяв п'ятеро хліба й дві риби, споглянув на небо, поблагословив й поламав ті хліби, і дав учням, а учні народові» (Матвія 14:19); з кого виганяв бісів: «І Він уздоровив багатьох, на різні хвороби недужих, і багатьох демонів повиганяв» (Марка 1:34). Міріам нічого не хоче від Месії, на відміну від інших, вона прагне не отримати, а віддати життя замість Месії або померти разом з ним: «Учителю! чи ти мені дозволиш пролити кров мою? / ... А може, кров'ю викупить я зможу / ... Якби ти хотів прийняти від мене викуп, / щоб не лилась твоя свята кров! / ... Нехай даремне! То позволь загинуть хоч не за тебе, то з тобою вкупи!» [12, с. 132–133].

Як відомо, поняття «одержимість» має й інше, відмінне від біблійного, значення. Одержимий – той, хто перебуває в полоні якогось небудь почуття, ідеї, пристрасті, настрою. Символічний сенс заголовку і найменування головної героїні твору об'єднує обидва значення цього слова: одержимість Міріам – це не тільки одержимість духом, а й одержимість ідеєю принести себе в жертву, померти: «Хоч би мене убила блискавиця, / я прагну, прагну, щоб вона злетіла...» [12, с. 123], це прагнення можна означити як одержимість смертю.

Використання в драмі єврейського варіанту титулу «помазанник» – Месія, а не грецького аналога – Христос також має глибокий сенс, важливий для розуміння художнього образу Спасителя. На наш погляд, не варто пов'язувати його тільки з авторським прагненням відтворити історичні особливості Євангельських подій. До залучення більш широкого біблійного контексту спонукає і сам текст драматичної поеми: «Месія прийде в славі світ судити» [12, с. 123] – цитує пророцтво Міріам. Ця парафраза слів старозавітного пророка Ісаї («І Він буде судити між людьми, і буде численні народи розсуджувати. І мечі свої перекують вони на лемеші, а списи свої на серпи. Не підійме меча народ проти народу, і більше не будуть навчатись війни!» (Іс. 2:4)) слугує ключем для розуміння особливостей інтерпретації образу Христа у творі. Месія тут суворий і справедливий суддя, як і належить Божому «помазаннику» – царю. Він говорить з Міріам «лагідно і разом суворо» [12, с. 125], пропонує дарувати спокій і попереджає про покарання для тих, хто свідомо противиться волі Бога: «Уперта річ твоя, ти мов рабіння, / що знає волю пана і не

слуха. / Таких рабів суворо кара жде» [12, с. 127]. Але Міріам не хоче позбавлятися від своєї одержимості духом. Це її вільний вибір, тому Месія не зцілює її. Адже, як зазначав М. Бердяєв, «християнство є релігія свободи...» [3], людина вільна вибирати між добром і злом, але, як відомо, лише для просвітленої вірою особистості цей вибір очевидний. Присутність в особистісному світовідчутті Бога сприяє чіткості побудови картини світу в центрі якого – Абсолют добра, а злом є все, що ухиляється від нього. Міріам, за словами Месії, «мало вірить», тому у неї своє бачення добра і зла. Як і більшість людей, що жили за часів Христа, вона сприймає Його як «сина людського», адже піднятися до розуміння суті спокотної місії Христа, його проповіді любові і всепрощення дано не всім. Міріам не бажає позбавлення від ненависті, яка спопеляє її душу, оскільки для неї любов до Месії неможлива без ненависті до його ворогів. Природа почуття Одержимої надто людська, вона прагне взаємності: «я вигостила погляд у пустині, / мов соколиний зір, – все виглядала, / чи він хоч не подивиться на мене, – / не подивився і не обернувся...» [12, с. 124]. У відповідь на Христову вимогу любові до ворогів («Я їх казав любити» [12, с. 128]) Міріам відповідає: «А я люблю... не їх» [12, с. 128]. Її душа не може вмістити ту повноту любові, яку проповідує Спаситель, втіленням якої Він є.

Оскільки Божественна природа Христа постає у Священному Писанні первинно цілісною, а Євангельські події реалізуються одночасно у сферах духовного, морального і естетичного, письменник, який наважиться трактувати образ Ісуса, завжди буде zagrożений постати у ролі невдалого наслідувача. Адже художнє зображення Христа приречене бути нижчим від того образу, який постає в Новому Заповіті. Леся Українка уникає такої небезпеки. Події Євангельської історії сприймаються в її творі як певна матриця, яка існує у свідомості читача, як уже пізнане, і на яку накладається безпосереднє етичне й естетичне переживання.

Слід зазначити, що, хоча в «Одержимій» Месія постає дійовою особою, основний акцент автор робить на тому, як його образ переломлюється крізь бачення головної героїні твору.

Як персонаж драми Месія показаний у двох ситуаціях: одна з яких плід авторської вигадки – зустріч і розмова з Міріам, а інша – молитва Ісуса в Гефсиманському саду, зображена відповідно до Євангелія. У діалозі Месії з Одержимою викладаються істини про основи християнства: про Боготілення («Я вірю, що Ти Божий син,

Мессіє ...» [12, с. 126]), про Царство Небесне («Про царство Боже на землі ти чула?» [12, с. 129]), про віру («Якби ти / хоч зерня віри мала...» [12, с. 127]), про необхідність Спокутної Жертви («...самого слова мало їм для віри, / їм треба діла. / ... Творив дива ще тільки над водою; / сього не досить, – треба крові. / ... моєї» [12, с. 130]), і, головне, про суть Божественної любові: «Я так сказав: хто мовить, / що любить Господа, а брата ненавидить, / неправда то. / А та любов, що я від тебе хочу, / повинна бути як сонце – всім світити» [12, с. 132].

Таким чином, в інтерпретації Христа, як дійової особи драми, авторка не виходить за межі християнського канону. Месія – втілення абсолютної всепрощаючої любові, разом з тим постає досконалою особистістю, яка володіє такими якостями, як рішучість, воля, сила духу. Леся Українка не відходить від євангельської історії і в описі суто людського в образі Спасителя: хвилиної слабкості, виявленої в проханні до Небесного Отця, під час молитви в Гефсиманському саду: «Нехай мине / ся чаша...» [12, с. 134]. А також у вираженому в його зверненні до учнів почутті самотності, страху і печалі людини перед усвідомленням неминучого: «Спите? не спіть! моя душа сумна / до смерті...» [12, с. 133].

В очах Міріам Месія постає насамперед людиною, а не Богом. Звідси її спроби вмістити його Божественну сутність у межі суто людських ціннісних координат на кшталт щастя – нещастя:

О, яка ж то кара

Мессією, що світ ратує, бути!

Всім дати щастя і нещасним бути,

нещасним, так, бо вічно самотим [12, с. 124].

Самотність і страждання виявляються фундаментальними модусами існування героїв драми Лесі Українки. Авторка веде мову про трагічну приреченість Спасителя бути самотнім у цьому світі. Символічна картина простору пустелі з нерухомою фігурою Христа, який знаходиться у важких роздумах, зображена в першій дії, породжує алюзії до Євангельської розповіді: «Тоді Дух повів Ісуса в пустиню, щоб диявол спокушав його. Він постив сорок день і сорок ночей і нарешті зголоднів» (Матв. 4:1). Цей період життєпису Христа, мабуть, більше ніж інші характеризує його людську природу: для того щоб підготуватися до виконання місії, з якою він прийшов на землю, Христос повинен перебувати протягом певного сакрального часу на самоті, в молитві і пості, та протистояти спокусам. Це свого роду момент ініціації, тобто переходу, який виразно акцентує на його людських рисах. Він свідомий

свого покликання, проте як людина, не позбавлений необхідності пройти через спокуси, випробування, страждання і смерть.

Цей шлях, який дійсно робить Ісуса «Сином Людським», у драмі Лесі Українки повторює Міріам. Вона також блукає по пустелі, заведена туди «духом». Її душа сповнена страждань, немов «згоріла хата», яку спалила любов до Христа і ненависть до світу, який не здатен прийняти Сина Божого: «Я вірю, що ти світло, – і такого / ся темрява до себе не приймає? / Я вірю, що ти слово, – і такого / отой глухорожденний люд не чує?» [12, с. 129]. Всі дії Одержимої зумовлені жагучою ненавистю і палкою любов'ю: «О, як недовірки любити вміють! / як полемінь, палка у них любов!» [12, с. 132]. Ці пристрасті випаляють душу Міріам. Її страждання посилюються відчуттям самотності: «І вічно, вічно буду самотня» [12, с. 136] та невір'ям.

Міріам хоча й називає Месію Сином Божим, проте не має досить віри, щоб досягнути божественну сутність його любові. Для цього потрібно досягти стану внутрішньої цілісності. Це неможливо для Міріам, адже, на відміну від розкаяної грішниці з Євангелія (Луки 7:37-50), якій Ісус прощає всі гріхи, «бо багато вона полюбила» (Луки 7:37), вона постає типом грішниці нерозкаяної.

За Н. Фраєм, слово «покаяння» первинно «означало зміну світогляду або духовний злам, глибше бачення сутності людського життя» [16, с. 198]. Саме такі внутрішні зміни особистості уможливають досягнення тієї повноти й цілісності життя, яка у Святому Письмі постає як Царство Боже. Міріам не прагне покаяння через всепрощення та любов до ближнього. Проклинаючи юрбу, вона протиставляє себе їй, свідомо вибираючи смерть.

Таким чином, страждання і самотність, жертвна смерть – це те, що об'єднує обох героїв драми, підкреслює спільні риси у створенні цих образів, проте не зрівнює.

Жертва Одержимої, що, як зазначала Т. Гундорова, «може трактуватися за мірками давньогрецькими як діонісійський екстатизм ...» [6, с. 25], а також постулювання свідомого вільного вибору особистості й протиставлення себе масі – ці риси в художньому змалюванні образу головної героїні драми Лесі Українки постають спільними для філософії екзистенціалізму, зокрема, й для філософії Ф. Ніцше. У будь-якому разі вони належать до світоглядної парадигми протилежній засадам християнства. Зважаючи на те, що образ Міріам у певний період життя був внутрішньо близький авторці драми, можна пого-

дитися з думкою про те, що на цьому етапі її творчості філософські та світоглядні проблеми, які порушує Леся Українка у своїх творах, «перебувають у рідкісній пошуків атеїстичної екзистенційної філософії ХХ ст.» [18, с. 52]. Отже, найвищою цінністю для авторки «Одержимої» постає свобода, вірність, любов, жертвність, – ті чинники, що складаються, за визначенням Т. Гундорової, в «персоналістсько-екзистенціальну етику любові Лесі Українки» [6, с. 25].

Спокутна жертва Месії неспівмірна з жертвою Одержимої, як неспівмірними у духовному вимірі є і самі герої. Якщо сприймати відкритість і замкненість як відповідні маркери добра і зла, то рух назустріч – сутність добра, а заглиблення у себе, відчуження – ось, що відкриває дорогу злу. Тому відстороненість Міріам, її заглиблення у власні переживання, протиставлення себе світу людей, ненависть та неприйняття недосконалої людської природи призводить до смерті від рук збуреної юрби.

Такий трагічний фінал твору суперечить Євангельському духу торжества воскресіння, життя і перемоги над смертю. Однак Леся Українка не ставить за мету відтворити оптимістичний пафос Євангелія. Те, що Міріам повторює на своєму, людському, рівні шлях Христа (блукання в пустелі, самотність, любов, страждання і жертвна смерть), на нашу думку, є свого роду пародією, яка підкреслює головну ідею: для недосконалої людської свідомості важко досягнути той ідеал любові, який втілено в образі Христа. Людина приречена розриватися поміж протилежними полюсами добра і зла, любові й ненависті. Тому вільний вибір смерті для людини, подібної до головної героїні твору, постає чи не єдиним

способом розірвати це вічне коло метання від однієї протилежності до іншої.

Слід зазначити, що за Н. Фраєм, подібна форма риторики, коли «кожен апокаліптичний чи ідеалізований біблійний образ має свій демонічний відповідник» [16, с. 217], становить сутність типологічної інтерпретації тексту. Типологія, як зазначає дослідник, – «це мовна фігура, що рухається в часі: тип існує в минулому, антитип – у теперішньому, або ж тип існує в теперішньому, а його антитип – у майбутньому» [16, с. 129]. На думку вченого, є «два варіанти демонічної образності: пародійний демонізм ... і явний демонізм» [16, с. 217]. Тому Міріам – ця «одержима духом», нерозкаяна грішниця, постає, згідно з таким способом інтерпретації, «демонічним відповідником ... нареченої Христа» [16, с. 211]. Варто нагадати, що в Біблії нареченою Христа названо церкву («Чоловіки, любіть своїх дружин, як і Христос полюбив Церкву, і віддав за неї Себе» (До Ефесян 5:25), «Радіймо та тішмося, і даймо славу Йому, бо весілля Агнця настало, і жона Його себе приготувала!» (Об'явлення 19:7)), як об'єднання всіх Його послідовників, тобто тих людей, що щиро сповідують християнство. Героїня драматичної поеми не лише не входить до їх числа, але й позиціонує себе як опонента цієї спільноти. Тому така інтерпретація видається цілком доцільною.

Таким чином, звернення Лесі Українки в «Одержимій» до біблійного тексту постає вираженням її духовних і творчих шукань. Переосмислюючи Євангельський сюжет у руслі екзистенційної філософії, авторка намагається знайти відповіді на «вічні» питання про сутність свободи, любові і ненависті, про сенс людської і Божественної жертвності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеєва В.П. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації : монографія. Київ : Либідь, 1999. 264 с.
2. Банацька Н.А. Християнські мотиви та образи в драматургії Лесі Українки (морально-ціннісні аспекти) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2000. 195 с.
3. Бердяев Н.О. О достоинстве христианства и недостоинстве христиан. URL: https://librebook.me/o_dostoinstve_hristianstva_i_nedostoinstve_hristian/vol1/1 (дата звернення: 10.03.2021).
4. Бетко І.П. Драматична поема «Одержима»: проблема морального максималізму. *Дивослово*. 1995. № 2. С. 19–21.
5. Библиейская Энциклопедия Брокгауза. URL: <https://bible.by/lexicon/brockhaus/> (дата звернення: 10.03.2021).
6. Гундорова Т.І. Леся Українка: християнство—екзистенціалізм—фемінізм. *Слово і час*. 1996. № 8/9. С. 19–28.
7. Гундорова Т.І. Проявлення Слова. Дискурс раннього українського модернізму. Вид. друге, перероб, допов. Київ : Часопис «Критика», 2009. 448 с.
8. Забужко О.С. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. 3-вид., виправл. Київ : Факт, 2007. 640 с.
9. Зборовська Н.В. Моя Леся Українка: Есей. Тернопіль : Джура, 2002. 228с.
10. Кузьма О. Художнє втілення філософії екзистенціалізму в драматичній поемі Лесі Українки «Одержима». *Дивослово*. 2010. № 2. С. 25–29.

11. Крылова Д. Трансформация представлений об одержимости на материалах позднесредневековых демонологических трактатов. *Вестник Томского государственного университета*. 2017. № 422. С. 123–130. DOI: 10.17223/15617793/422/17 УДК 94 (100)«16/17».
12. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів у 14 томах. Т. 1. Луцьк : ВНУ, 2021. 512 с.
13. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів у 14 томах. Т. 13. Луцьк : ВНУ, 2021. 616 с.
14. Поліщук Я.О. Три смерті – три вічності (пошуки сенсу життя в драматичній поемі Лесі Українки «Одержима»). *Слово і Час*. 2001. № 6. С. 11–21.
15. Скупейко Л. Текст автора як екзистенціал страждання (драматична поема Лесі Українки «Одержима»). *Слово і Час*. 2001. № 11. 32–43.
16. Фрай Н. Великий код: Біблія і література, Львів : Літопис, 2010. 363 с.
17. Франкл В. Человек в поисках смысла : Сборник / Пер. с англ. и нем. Общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева. Москва : Прогресс, 1990. 368 с.
18. Шморгун О. Гуманістичні виміри свободи в екзистенційній драматургії Лесі Українки та Ж.-П. Сартра. *Слово і час*. 2010. № 2. 41–53.
19. Эко У. Заметки на полях «Имени розы». *Имя Розы: Детектив*. Москва : Кн. палата, 1989. С. 427–481.

УДК 82-94:355.48(477.61+477.62)«2014/...»-055.2
 DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.53>

НАРОДЖЕНІ БУТИ ВОЇНАМИ: ДО ПИТАННЯ ЖІНОЧИХ ВОЄННИХ ЩОДЕННИКІВ

BORN TO BE WARRIORS: ON THE ISSUE OF WOMEN'S MILITARY DIARIES

Кулінська Я.І.,
orcid.org/0000-0002-8160-3203
 кандидат філологічних наук,
 доцент кафедри україністики
 Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

У статті розглянуто воєнні щоденники 2014–2020 рр., авторські записи яких стосуються подій російсько-української неоголошеної війни. На матеріалі таких видань досліджено жанрову природу сучасного щоденника, його різновиди, суспільно-політичну значущість, естетичну цінність тощо. У роботі запропоновано умовний поділ на традиційні щоденники й на художньо-публіцистичні твори у видавничих серіях та під обкладинкою щоденників. Автори перших дотримуються усіх формальних ознак щоденникового жанру, адже зафіксована подія щойно відбулася, автор був її безпосереднім учасником чи очевидцем, оповідь ведеться від першої особи з граничною ширістю та відвертістю висловлювання, чітким календарним датуванням й зазначенням місця події (документальні свідчення). Характерними ознаками другої групи є потужне літературне начало, адже ці видання створені за правилами сюжетної побудови художнього твору, усі записи підпорядковані авторській ідеї, натомість ознаки щоденникового жанру наявні частково або відсутні узагалі. У матеріалі також проаналізовано особливості жіночих воєнних щоденників, сформульовано їхні характерні ознаки, функціональне використання, відмінності від чоловічих комбатанських текстів. Проаналізовано також типи нарації, використані авторами різних воєнних текстів, такі як наратор у першій особі «Я-нарація» (суб'єктивна оповідь) та розповідач у третій особі (об'єктивна оповідь). Поява таких різновидів щоденників та використання різних авторських наративних структур дають змогу створити новий кількарівневий щоденниковий текст, урізноманітнити його актуальними для сучасного суспільства концептами. Попри приналежність до окремих різновидів жанру, обидва щоденники є текстами пам'яті й документами часу, адже через своїх оповідачів засвідчують переламні події української новітньої історії.

Ключові слова: жанровий різновид, документальна література, художня інтерпретація, гендерний стереотип, щоденник-сповідь, метажанр.

The article examines the military diaries of 2014–2020, the author's records of which relate to the events of the Russian-Ukrainian undeclared war. The genre natures of the modern diary, its varieties, socio-political significance, aesthetic value, etc. are studied on the basis of such military publications. The paper proposes a conditional division into traditional diaries and artistic and journalistic works in publishing series and under the cover of diaries. The authors of the first adhere to all formal features of the diary genre – the recorded event has just taken place, the author was a direct participant or eyewitness, the story is told in the first person, with extreme sincerity and frankness, clear calendar dates and location (documentary evidence). Characteristic features of the second group are a strong literary beginning: these editions are